

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 50
Godina XXV
Novembar, 2020.
[str. 175-178]

© Monos 2020

Zdravka Zlodi, Tomek J. Lis: *Bosna u uspomenama poljske liječnice Teodore Krajewske z Kosmowskich (1854. – 1935.)*

*Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 271.
str.*

Temeljiti istraživački poduhvat Zdravke Zlodi i Tomeka J. Lisa, koji su podržale naučne, arhivske i kulturne institucije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, rezultirao je objavljivanjem knjige *Bosna u uspomenama poljske liječnice Teodore Krajewske z Kosmowskich* važne, ne samo za razumijevanje društveno – ekonomskih, političkih i kulturnih prilika u BiH krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nego i za ukazivanje na važnost hrvatsko – poljsko – bošnjačkih veza i odnosa, jer–bez međusobnog pomaganja i zajedničke saradnje objavljivanje ove knjige vjerovatno ne bi bilo moguće, čime bi naučna i šira javnost ostala zakinjuta za vrijednu studiju. U objavljivanje studije uloženo je veliki trud i napor o čemu govori i činjenica da je *Dnevnik* na kojem je temeljena knjiga objavljen na poljskom jeziku, te sadržajno bio nekritički obrađen, što je priređivačima knjige predstavljalo pravi izazov. Međutim, radom je ostvaren veliki naučni i spoznajni doprinos koji je značajan jer je o prilikama u Bosni i Hercegovini u navedenom periodu svjedočila osoba sa drugih prostora što predstavlja takozvanu sliku ili identitet o drugom.

Struktura knjige: pored *Uvodnih riječi* sastoji se od *Historiografskog uvoda*, a zatim od dva dijela (*Dio I i Dio II*), od kojih se prvi odnosi na djetinjstvo i školovanje Teodore, a drugi na period od dolaska u Bosnu i Hercegovinu pa sve do njene smrti.

Historiografski uvod sastoji se od nekoliko podnaslova, a to su: Austro-Ugarska i Bosna između 1878. – 1908., Kratki pregled povijesti edukacije žena, Prva žena liječnik u Bosni, Značajke rada Teodore Krajewske u Bosni, te Podaci o *Dnevniku* i izazovi prijevoda. Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine predstavljala je prekretnicu za njen politički, privredni, društveni, ekonomski i kulturni život. Bilo je neophodno da se preustroji, modernizuje i reorganizuje okupirana teritorija. Međutim, situaciju u BiH je dodatno komplicirao nedostatak viso-

koobrazovanih kadrova. Zbog toga je odlučeno da se i BiH nadomjesti kadrovima čija je potreba bila neupitna. Među kadrovima koji su došli u Bosnu i Hercegovinu nalazila se i poljska liječnica, Teodora Krajewska, koja je tu nastavila svoj profesionalni i životni put. Odluka o dolasku u Bosnu i Hercegovinu za Teodoru nije bila jednostavna, nego je predstavljala i iskušenje i izazov. Tokom svog višegodišnjeg boravka u Bosni većinom se bavila liječenjem žena, i to muslimanskih žena koje zbog svojih vjerskih principa nisu pristajale da ih liječe muškarci.

Dnevnik na kojem je temeljena knjiga i koji predstavlja glavni izvor informacija bio je ispisan u šesnaest sveski, ali je veći dio tih rukopisa, nažalost, uništen u požarima. Dnevnik je izvorno podijeljen na dva dijela i taj princip je poštivan i u ovoj objavi, gdje prvi dio opisuje godine Teodorinog djetinjstva i rane mladosti sa podnaslovima: *Djetinjstvo, Braća i sestre, Školski dani i Bilo je to godine 1883.* Teodora je u prvom dijelu napisala kako je bila najbolja učenica u svom razredu gimnazije i da je morala sjediti u prvoj klupi. Navela je kako su prve klupe, inače, bile sa niže učenike, ali je ona za svoje godine bila dosta visoka pa joj je ponekad bilo neugodno sjediti naprijed. Svi predmeti su se predavali na poljskom jeziku, dok se ruski jezik predavao kao poseban predmet. Ali kasnije pojedini predmeti su diktirani na ruskom jeziku. Već kao djevojčica željela je biti učiteljica, učila je jezike, historiju, geografiju.

Drugi dio obuhvata sljedeće podnaslove: Dolazak u Bosnu 1893., Tuzla od 1893. do 1899., Dug dosadan put, Počeci liječničke prakse među muslimanskim ženama, Pravoslavni Uskrs kod Radulovića, Krsna slava, Izlet, Muslimanske žene, Turska svadba, Samopromatranje, Kolera u Tuzlanskom okrugu, Putovanje u Brešku, Starješine Vuković, Sudjelovanje na međunarodnim kongresima, Primanja i prijedlog za promjenu posla, Turska svadba (Bakirbega Tuzlića), Sarajevo 1901.–1902., Goražde 7. aprila 1903.,

Požar u Travniku, Kreševo 14. 9. 1905., Sarajevo 14. 9. 1905., Dana 8. decembra 1905., 22. januara 1906., Maj 1906. 12. juna 1906., Narodi se bude iz sna, Praznici zakopane 1906., 23. augusta 1907., Krynica 25. augusta 1907., Dana 23. februara 1907. bila sam u Višegradu, 29. marta 1907. (Veliki petak), Sarajevo, dana 23. decembra 1908., Rudo (Sarajevski okrug, dana 13. januara 1909).

Nakon završetka studija medicine u Ženevi Teodora je odlučila da se prijavi na natječaj za mjesto žene – liječnika u Bosni koji je raspisala Pokrajinska vlada u Sarajevu, a objavilo Ministarstvo financija u Beču 1892. godine. Ubrzo nakon toga javljeno joj je da se spremi i krene u na posao u Bosnu. Mlada liječnica Teodore piše da joj je put do Bosne bio dug i dosadan. Dolazeći u tuzlanski kraj, odmah primjećuje svakodnevnicu života bosanskohercegovačkog stanovništva, način oblačenja i vremenske prilike. Navela je: "Kada izlaze na ulicu, muslimanke oblače duge crne haljine i tamnozeleni veo, dok lica prekrivaju sa dvije marame. Jednom marom prekrivaju glavu i čelo, a drugom zaklanjaju lice, ostavljajući samo otvor za oči. Seljanke su isto tako nezgrapno odjevene u velike crne kaftane od grubog sukna, crne dimije, podvezane poniže koljena, a glave zamotane tamnim maramama. Jednako tako i muškarci – u košuljama od grubog platna, crnim kaftanima i takvim hlačama od grubog sukna, nose vunene čarape i obuću od mekane kože, privezanu oko noge. Seljaci izgledaju natmureno, kreću se polako. Izgledaju kao da su tužni i čini mi se da moraju biti nesretni. Građani nose kaftane od sukna i naborane hlače. Visoko na glavi nose fesove od crvenog sukna, to su ukrasi bez oboda." Zanimljiva je činjenica da je Teodora odmah primijetila način oblačenja stanovništva i po tome ih rangirala, odnosno prepoznavala kojem građanskom sloju pripadaju. Stanovništvo je, prema riječima Teodore, bilo "sastavljeno od radnika i sitnih industrijalaca.

Liježu umornih udova i čiste savjesti. Nema tu mjesta za kradljivce, prevarante i bandite.”

Teodora je došla u Bosnu kako bi isključivo liječila žene, prvenstveno muslimanke koje nisu željele, a i radi islamskih principa da ih liječe muškarci. Prvi početak liječničke prakse Teodore kod muslimanskih žena bio je odlazak kod bolesnog djeteta. Pri toj posjeti Teodora je po prvi put došla među muslimanske žene suočavajući se sa njihovim sijelima i običajima. Navela je: “Razvod kod muslimana prilično je jednostavan. Dovoljno je da muž svojoj ženi kaže – nisi više moja žena i to ponovi tri puta.”

O muslimanskim ženama Teodora je napisala: “U početku su mi se sve žene muslimanke koje sam upoznala činile jednakim. Kasnije sam počela razlikovati dva tipa: zaostale i napredne. Vrlo je neugodno imati posla s prvim. Kada dođem k njima, gotovo ne odzdravljaju na moj pozdrav, gledaju me ispod oka s nevjericom. Ako dolazim po drugi put i nalazim poboljšanje, tada odgovaraju na moje pitanje da je sve isto, ili gore. Takva fanatična Turkinja (autorica je bosanske muslimane imenovala Turcima, kao i većina tadašnjih Evropljana, n.a.) čak ne umije ni izraziti svoju ljutnju, već samo gleda ljutitim očima i miče usnama, kao da nešto žvače ili kao da bi htjela ispljunuti svoju potisnutu ljutnju. Drugi tip, to je napredna Turkinja, koja ima povjerenje u sve što donosi napredak. Takva Turkinja za mene predstavlja neku vrstu propagande među svojim poznanicama. Dovodi ih k sebi kada ja trebam doći, zahvaljuje mi se na posjeti moleći da je ponovo posjetim.”

Teodora u svom dnevniku posebno ističe status i prava udate žene: “Udanoj ženi dozvoljeno je da jednom mjesečno posjeti svoju majku, a ljeti može otputovati do znanaca na selo, na izlet. Kad odrastu, djevojke imaju prijevoz do braka i same iza skrivenih prozora traže sebi kakvog mladića. Ponekad poznavajući se iz komšiluka mladenci sebi izaberu budućeg supružnika. Kada roditelji sa obje strane pristanu na vezu, mladić šalje

svatove ka roditeljima djevojke nakon čega nastupa svadba.”

Teodora je i porađala žene, i često navodi kako se baš poroda bojala. Bila je pozivana da pomaže pri teškim porodima. Često je pisala i o tome kako je najneugodnija strana njenog posla bilo to što nikad nema odmora, i što uvijek mora biti dostupna. Zbog toga je bila u stalnom nemiru i iščekivanju nečeg nepoznatog, što joj je vrlo teško padalo. Pored toga, držala je i besplatne ambulante u svom stanu gdje je liječila žene besplatno. Za vrijeme putovanja po kotarima nije primala novac, nego je Vlada plaćala i troškove putovanja i dnevnicu. Na svom putu u Bosni susrela se i s bolesti kolerom koja je zahvatila Tuzlanski kraj krajem 19. stoljeća.

Nakon Tuzle, Teodora je dobila premještaj u Sarajevo. Navela je da je nerado napuštala Tuzlu, da je bila zadovoljna svojim radom i da je bila sretna zbog zadobivanja simpatija lokalnog stanovništva, posebno žena muslimanki. Čak su neke oplakivale njen odlazak. Dolaskom u Sarajevo napisala je: “Muslimanskih pacijentica sam imala mnogo. Prilikom posjećivanja muslimanki koje su pripadale najsiriromašnijem sloju stanovništva, imala sam dosta problema zbog brdovitog terena. Najsiriromašniji dio muslimanskog stanovništva živio je na liticama i u klanicama u podnožju Trebevića. Uspinjanje po stazama predstavljalo je za mene težak zadatak – posebno zimi.” Iz Sarajeva putovala je u Visoko, Vareš i Fojnicu i cijepila žene koje su oboljele od ospica. Većinom su oboljevale muslimanske žene koje nisu bile cijepljenje kao mlade. Putujući tako iz jednog kotara u drugi, Teodora je obolila od crijevnog katra i bila je veoma loše. Nakon što se oporavila, boravila je u Goraždu, gdje je, takođe liječila muslimanske žene.

Godine 1903. Teodora je boravila u Travniku nakon što je taj grad zahvaćen sa dva velika požara. Napisala je: “Štete su bile ogromne. Žrtve su bile velike, na svim stranama. Kada se pročulo da muslimani ne primaju

kruh, poslan od nadbiskupa Štadlera, Austrijanci su se uglavnom počeli obrušavati na Bošnjake. Bila sam svjedok kada je dr Grunfeld rekao o Bošnjacima: *Te beštije ne cijene naša dobročinstva*. Teodora je odlučila skupljati i odjeću za muslimanske žene i ići ka poznatim ženama. Nakon toga, odlazila je u Kreševo i Fojnicu, gradove u kojima se javila osteomalacija, bolest koja nastaje zbog nedostatka vitamina D. Navela je kako se ta bolest, inače, javljala među muslimanskim stanovništvom. Pored toga, javio se i sifilis, te je zadatak Teodore kao liječnice osim liječenja osteomalacije bilo i pronalaženje i liječenje sifilisa.

Godine 1907. Teodora obilazi Višegrad, potom Trnovo, gdje je pregledala 34 žene i utvrdila 12 slučajeva sifilisa u različitim fazama. Svima su podijelili lijekove i savjete i objasnili način upotrebe, a zatim ponovo odlazi i u Sarajevo. Ukazala je na sanitarne probleme u Bosni, da postoji velika razlika između programa sanitarnih mjera i tanja na terenu. Vlada paušalno kreira program za liječnike i liječnice, neovisno o konkretnim uvjetima koji ovise o topografiji dotičnog mjesta i kulturnog stepena stanovništva. Za vrijeme posjeta, liječnik često nalazi na otpor lokalnog stanovništva. Muslimanske žene iz dalekih zaostalih krajeva ne mogu doći na vrijeme kada imaju zakazan termin, a često se događa da uopće ne mogu napustiti svoju kuću i ostaviti djecu bez nadzora.

Teodora je pisala i o komplikovanim političkim prilikama u Bosni nakon aneksije, 1908. godine. Pisala je da se, ipak Bosni osjećala sigurnom i da se uopće ne brine. Došla je u Rudo, gdje joj je došlo na pregled mnogo žena, uglavnom muslimanki, ali je bilo puno i Srпкиnja i nekoliko muškaraca. Primijetila je kako su muslimanske žene u Rudom bile veoma zapuštene, što se tiče njegovanja zdravlja, ali su relativno dobro prihvatale liječničke savjete. Tu je pregledala ukupno 108 osoba, žena, muškaraca i djece. Nakon toga, ponovo putuje u Višegrad i tu njeno putovanje–životno i profesionalne po Bosni prestaje. Time završava i njen *Dnevnik*.

Teodora Krajewska je bila jednu od najvažnijih osoba poljske dijaspore. Došavši u Bosnu, ostvarila je veliku bliskost sa stanovništvom, osobito sa ženama. U njenim bilješkama mogu se iščitati detaljni opisi iz svakodnevnog života iz kojih se može iščitati da su joj bile posebno upečatljive kulturološke razlike i odlike mentaliteta.

O liku ove strankinje, koja je u nekim dalekim vremenima toliko bila zavoljela i zadužila Bosnu, pa i o njenim spisima, u Bosni se gotovo nije ni znalo u široj javnosti. Zbog toga se ovim rukopisom želi nadomjestiti ta praznina. Ovakav interdisciplinarni istraživački pristup priređivača studije dokaz je kako historijska nauka uvijek ide naprijed.

Saima Lojić – Duraković, MA